

Nr 13.

Av herrar **Welin** och **Lingström**, *angående vissa ändringar i gällande folkskolestadga.*

Den grupp av lärare, som sammanfattas under benämningen småskollärarekåren, d. v. s. dels lärare och lärarinnor vid småskolor, dels lärare och lärarinnor vid mindre folkskolor och dels biträdande lärare och lärarinnor vid folkskolor, torde i rättsligt avseende vara den mest vanlottade av alla i det offentligas tjänst anställda kårer, och detta i fråga om personalens såväl tillsättning som entledigande. Detta sakförhållande är allt för väl känt och har så ofta blivit erkänt, att det icke behöver här utvecklas.

Den kår, som det här är fråga om, är mycket stor. Enligt läraryrkesnämndens huvudbetänkande sid. 283 utgjorde hela antalet av de lärare (lärarinnor), som vid slutet av 1913 undervisade på dessa olika områden inom folkskoleväsendet: vid småskolor 8,204, vid mindre folkskolor 2,465 och såsom biträdande vid folkskolor 1,054, summa 11,723.

Bristen på fasta former för småskollärarnas tillsättning och entledigande måste givetvis kännas synnerligen tryckande för dem det gäller och har ofta vållat dem obehag och svårigheter. Och i det hela har nog även — såsom läraryrkesnämnden framhåller — skolundervisningen lidit därav.

Både från kåren själv och från utomstående hava också vid flera tillfällen framställningar gjorts i syfte att få till stånd en i verklig mening fastare anställning för småskollärarna, och har man därvid tidigare tänkt sig detta mål kunna vinnas genom full likställighet i de förhållanden, som i detta hänseende råda på den egentliga folkskolans område, sålunda genom införande av ordinarie anställning.

I sådant syfte har t. ex. Sveriges allmänna folkskollärareförening tvenne gånger gjort underdånig framställning hos Kungl. Maj:t, dels den 31 oktober 1881 och dels den 6 april 1903. Den sistnämnda petitionen ut-

mynnade i det yrkandet, att Kungl. Maj:t »täckes i folkskolestadgan införa en bestämmelse av det innehåll, att vid varje småskola minst en lärare (lärarinna) skall vara anställd såsom ordinarie, samt vidtaga de ändringar i gällande stadganden angående tillsättning av småskollärare, som i sammanhang härmed må anses nödiga».

Tio år tidigare hade det elfte allmänna svenska folkskolläraryötet i Göteborg 1893 genom sin styrelse i underdånig skrivelse hos Kungl. Maj:t hemställt, »att Kungl. Maj:t täcktes vidtaga åtgärder för sådana ändringar i folkskolestadgans bestämmelser rörande tillsättning och avskedande av lärare och lärarinna vid småskola och mindre folkskola samt andra med småskolans lärarpersonal likställda lärare och lärarinnor, att dessa i fråga om tillsättning och avskedande måtte i möjligaste mån bliva likställda med folkskolans lärarpersonal».

Även i riksdagen hade en lösning efter den nämnda likställighetsprincipen ifrågasatts. Vid 1885 års riksdag väcktes nämligen i Andra kammaren av herr G. Jansson en motion med hemställan, »att riksdagen för sin del ville besluta den ändring i 24 och 33 §§ av folkskolestadgan, att lärares och lärarinnors vid småskola och mindre folkskola tillsättande och entledigande måtte bestämmas i enlighet med vad i 19 och 32 §§ för folkskollärare i omförmälda hänseende är stadgat».

Riksdagen fann emellertid icke frågan mogen för en lösning, fastän från olika håll gjordes en kraftig vädjan till regeringen, att något måtte göras till förbättrande av småskollärarnas rättsliga ställning. Även vid detta tillfälle mötte de skolorganisatoriska svårigheterna. Sålunda bör märkas, att motionären i sitt yrkande undantagit de vid folkskolan anställda biträdande lärarna, och i motiveringen framhölls, att en skolas omorganisation skulle utgöra lagligt skäl för även blivande ordinarie lärares entledigande.

Frågan om småskollärarkårens fastare anställning har sålunda på grund av konsekvenser av ena eller andra slaget icke kunnat lösas i överensstämmelse med kravet på likställighet mellan småskolans och folkskolans lärare.

En annan lösning har man sökt finna på grundvalen av och genom en påbyggnad av nu gällande bestämmelser, en lösning, som numera förordas av lärarkåren själv.

Frågan om småskollärarinnornas rättsliga ställning var föremål för behandling vid det femtonde allmänna svenska folkskolläraryötet i Lund 1913. Vid detta tillfälle hölls av folkskolläraren Gottfrid Björkman i Stockholm ett utredande föredrag, i vilket lämnades dels en redogörelse för de rättsförmåner, som hittills vunnits för småskolans lärare, och dels en undersökning av de olika vägar, efter vilka reformarbetet under den närmaste tiden kunde tänkas gå fram, för att ett tillfredsställande resultat måtte

vinnas. Det påvisades, hurusom de förmåner, som hittills vunnits, icke i första hand knutits vid *tjänsterna* på småskolans område utan vid *tjänst-innehavarna* och sålunda blivit av mera personlig art. Skulle den fastare anställningen på småskolans område helt och hållet omformas till likhet med förhållandena inom folkskolan, komme med hänsyn därtill, att folkskoleväsendet torde ernå den utveckling, att de mindre folkskolorna avskaffas och av samtliga lärarkrafter på den egentliga folkskolans område kan krävas folkskollärarkompetens, stora grupper av lärarinnor med en viss nödvändighet att ställas utanför de förmåner, som följa med dylik anställning, nämligen lärarpersonalen vid de mindre folkskolorna och de vid folkskolorna anställda biträdande lärarinnorna. Meningarna vid mötet gingo också i den av inledaren förordade riktningen, och enhälligt gjordes följande uttalande:

»Mötet anser, att vid förestående revision av de bestämmelser, som röra småskolans tjänste- och rättsförhållanden, likställighet med folkskolans lärarkår bör, så långt möjligt är, sökas på grundvalen av hittills medgivna förmåner och alltså med bibehållande av den fastare anställningens personliga natur».

En liknande tanke hade framförts i riksdagen redan 1902. I motion i andra kammaren yrkade nämligen herr A. P. Gustafsson, »att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t måtte meddela sådana ändrade bestämmelser, att ett bättre ordnat förhållande vid sökande av samt tillsättande av ledigvordna platser för lärare och lärarinnor i skolor för folkundervisningen, ävensom deras entledigande, mera allmänt bleve gällande».

Motionären åsyftade småskollärare och med dem likställda lärare, och yttrade i motionen bland annat, att benämningen »ordinarie» och »extra» icke borde vara främmande för denna kategori av lärare. Man kunde tänka sig, att sådana platser, som tillsattes på förut obestämd tid, med exempelvis sex månaders uppsägning, kunde benämnas ordinarie och andra av mera tillfällig art extra.

Beträffande kompetensvillkor och formerna vid tillsättandet av lärare vid småskola och mindre folkskola, av biträdande lärare vid folkskola och av vikarier föreslogo vid 1915 års riksdag herrar E. Runefors och H. Hallén i en motion i andra kammaren vissa ändringar av paragraferna 23—25 i folkskolestadgan, avseende att förhindra godtycklighet vid tillsättandet av ifrågavarande befattningar. Dessa ändringar åsyftade att inga andra än vid seminarium utexaminerade lärare skulle äga att anställas, att ifrågavarande lärartjänster skulle annonseras lediga, att skolrådet skulle vara skyldigt att bland de sökande antaga den mest meriterade, samt att skolrådet icke borde äga befogenhet att utan ansökningstid tillförordna vikarie på längre tid än högst fyra veckor.

Andra kammarens första tillfälliga utskott, som icke ville förneka behovet av en reform rörande tillsättningen av icke ordinarie lärare, ansåg emellertid, att en reform i denna del icke skulle medföra avsedd nytta, med mindre förändringar infördes i åtskilliga andra avseenden och även rörande ordinarie lärares tillsättning, samt förklarade sig därför icke vilja tillstyrka bifall till en hemställan, som icke avsåg frågan i hela dess vidd. Andra kammaren avtog också motionen, vadan frågan föll.

* * *

Den av Kungl. Maj:t den 5 juli 1912 tillsatta lärarlönenämnden har, jämte själva lönefrågan, även tagit upp frågan om småskolepersonalens rättsliga ställning såsom nära sammanhörande med varandra. Nämnden finner, att de svårigheter, som resa sig mot kravet på likställighet mellan småskolans och folkskolans lärare för närvarande äro så stora, att man bör söka finna en lösning på annan väg. »När skolväsendet framdeles nått större utveckling, så att de mindre folkskolorna avskaffats, av samtliga lärarkrafter på den egentliga folkskolans område kan krävas folkskollärarkompetens, och småskolinstitutionen även genom lagstiftningen erhållit den bestämda plats i skolororganisationen, som motsvaras av dess egenart, kommer också frågan om småskolläraernas anställning att lösa sig på ett enkelt och naturligt sätt. Till dess torde en provisorisk lösning av denna fråga av så tillfredsställande art som möjligt böra sökas på grundvalen av och genom påbyggnad av nu gällande bestämmelser, en lösning, som numera förordas av lärarkåren själv».

»Det synes nämnden, som om det nuvarande stadgandet i folkskolestadgans § 24 mom. 3 om tillsättning dels på viss, närmare angiven tid, dels tills vidare med rätt till ömsesidig uppsägning borde vara den basis, varpå en vidare utveckling kan grundas».

Nämnden ansluter sig alltså till uttalandet vid folkskollärarymötet i Lund 1913 och till den tanke, som uppbär motionen vid 1902 års riksdag, »I detta sammanhang», säger nämnden, »kan påpekas, att det på vissa områden finnes hela tjänstemannakårer, vilkas ordinarieanställning består uti, att de formellt förordnas tills vidare med rätt till viss tids ömsesidig uppsägning. Detta är t. ex. fallet med Stockholms stads tjänstemän. För att en sådan tillsättningsform skall kunna anses likvärdig med ordinarie i vanlig mening fordras emellertid betryggande garantier mot missbruk i fråga om såväl tillsättningen som entledigandet».

De förslag, som nämnden sålunda framställer beträffande småskolekårens rättsliga ställning, sammanfattar den till sina grunddrag sålunda:

»Endast vederbörligen examinerade lärare böra äga behörighet att vinna anställning vid de skolor, som här avses, dock att oexaminerad lärare, som redan erhållit anställning såsom småskollärare, då löneregleringen träder i kraft, varder vid behörighet till sådan anställning bibehållen.

Lärare skall antagas antingen *tills vidare* eller på *viss tid*. Anställning tills vidare skall förbindas med ömsesidig rätt till minst fyra månaders uppsägning. Antagning på viss tid må endast ske för högst ett läsår i sänder.

Då lärartjänst är ledig, skall den besättas med lärare, som antages tills vidare, därest icke särskilda förhållanden, som stå i samband med skolväsendets organisation, motivera, att läraren antages på viss tid.

Lärare, som antagits tills vidare, skall efter fem års tjänstgöring erhålla fastare anställning. Denna fastare anställning skall bestå däri, att dylik lärare må kunna entledigas endast av sådana orsaker och i sådan ordning, som omförmäles i § 32 av folkskolestadgan, d. v. s. endast på samma sätt som ordinarie folkskollärare.

Undantag från denna bestämmelse om fastare anställning utgöra dels oexaminerad, dels lärare, som uppnått stadgad pensionsålder.

Vad beträffar gift kvinnlig lärare, må sådan kunna entledigas från sin befattning, därest folkskolöverstyrelsen på framställning av vederbörande skolråd med hänsyn till tjänstens behöriga upprätthållande sådant prövar nödigt».

Nämnden formulerar också ett »Förslag till författning angående ändringar av § 23 mom. 1, § 24 mom. 3 och § 33 mom. 2 i folkskolestadgan», vilket återfinnes i nämndens huvudbetänkande sid. 310 och medföljer denna motion som bilaga.

De förändringar i förutvarande bestämmelser, som lärarlönenämnden föreslår, äro således av huvudsakligen trenne slag:

1) endast vederbörligen examinerade lärare kunna vinna anställning vid de skolor, som här avses;

2) en lärare av ifrågavarande kategori *skall* anställas tills vidare, och om han av särskilda skäl anställs på viss tid, skall anledning härtill uppgivas i skolrådets protokoll;

3) gift kvinnlig lärare får en avsevärt tryggare ställning.

* * *

Vad som i hög grad försvårar lösningen av småskollärarnas rättsliga ställning är, att den sammankopplats med dessa lärares löne- och pen-

sionsfråga. Det råder även ett ganska nära sammanhang mellan rättsfrågan och lönefrågan. Och det vore önskvärt, att båda löstes i ett sammanhang, om blott inte den ena frågan fördröjde den andra.

Sådan den ekonomiska ställningen nu är, finnes föga utsikt till, att lönefrågan skall kunna lösas under den närmaste tiden annat än — såsom förra året skedde — genom en tillfällig löneförbättring. Skola båda frågorna ovillkorligen lösas i sammanhang, blir således även rättsfrågan fördröjd.

Förhållandet mellan de båda frågorna är emellertid det, att lönefrågans lösning ovillkorligen kräver, att rättsfrågan antingen förut är löst eller samtidigt löses, och är lönefrågan sålunda beroende av rättsfrågan, medan rättsfrågan icke nödvändigt är beroende av lönefrågan.

Då nu lönefrågan tyckes låta vänta på sig, är skäl uti se till, om icke rättsfrågan skulle kunna lösas för sig och detta redan vid innevarande riksdag.

Detta torde så mycket lättare låta sig göra, som lärarlönenämnden framlagt ett förslag till rättsfrågans lösning, som är särskilt formulerat med tanke på även lönefrågan. Detta förslag synes vara så noggrant genomtänkt och så väl avfattat, att det utan fara borde av riksdagen, åtminstone i huvudsak, kunna antagas.

Visserligen skulle det kunna tänkas mera omfattande, såsom också framhålles i nämndens betänkande, där det heter: »Nämnden är fullt medveten om, att spørsmålet om småskollärarnas rättsliga ställning, ifall det tages isolerat och mera allsidigt, kunde erbjuda flera synpunkter än de, som bliva aktuella vid ovan angivna utgångspunkt (d. v. s. dess lösning i samband med lönefrågan). Men frågans begränsning i det följande till huvudsakligen dessa senare synpunkter finner sin naturliga motivering i nämndens speciella uppgift».

Det torde emellertid vara skäl uti, att riksdagen för närvarande stannar vid det nu framlagda förslaget. Erforderliga ändringar kunna sedan göras i den mån, som dylika visa sig behövliga. Särskilt finnes ju tillfälle att vid lönefrågans definitiva lösning göra de jämkningar och ändringar, som då kunna vara nödvändiga.

I alla händelser vinner rättsfrågan ingenting i allsidighet på att uppkjutas till slutligt avgörande i samband med lönefrågans lösning.

Då sålunda behovet av att få småskollärarnes rättsliga ställning tryggad är synnerligen stort, då lönefrågans lösning synes låta vänta på sig och intet nödvändigt sammanhang med densamma förefinnes, och då slutligen lärarlönenämnden framlagt ett förslag, som i stort sett borde vara tillfredsställande, tillåta vi oss hemställa,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t an- hålla, att Kungl. Maj:t, för att betrygga småskollära- rnes rättsliga ställning, måtte antaga som gällande det »För- slag till författning angående ändringar av § 23 mom. 1, § 24 mom. 3 och § 33 mom. 2 i folkskolestadgan», som av lärarlönenämnden avgivits.

Stockholm den 21 januari 1916.

S. Welin.

Aug. Lingström.

Bilaga.

Förslag till författning angående ändringar av § 23 mom. 1, § 24 mom 3 och § 33 mom. 2 i folkskolestadgan.

§ 23.

1. För att anställas som lärare vid småskola, lärare vid mindre folk- skola och biträdande lärare vid folkskola fordras att vara känd för guds- fruktan och sedlig vandel samt äga den stadga i karaktären och den foglighet i lynnet, som ungdomens ledning kräver, ävensom att hava antingen avlagt folkskollärarexamen eller ock vid något statens seminarium eller annat under offentlig kontroll stående seminarium undergått för sådan anställning av- sedd prövning, skolande enahanda behörighet jämväl tillkomma lärare vid ifrågavarande läroanstalter, som enligt tidigare meddelade bestämmelser undergått sådan prövning inför folkskolinspektör.

Övergångsstadgande.

Denna författning träder i kraft den 1 januari 1916, dock att den, som utan att, på sätt i denna författning sägs, vara vederbörligen exami- nerad, före nämnda tidpunkt blivit anställd såsom lärare vid småskola, lärare vid mindre folkskola eller biträdande lärare vid folkskola, skall jämväl efter nämnda tidpunkt äga behörighet till sådan anställning.

§ 24.

3. Extra ordinarie folkskollärare och särskilda lärare i övningsämnen må efter omständigheterna anställas på viss tid eller tills vidare.

Då lärare vid småskola, lärare vid mindre folkskola och biträdande lärare vid folkskola anställas av skolråd, skall det ske tills vidare, där det icke med hänsyn till växling i lärjungeantalet, nära förestående omorganisation av distriktets skolväsen eller annan i skolrådets protokoll uppgiven anledning befinnes erforderligt, att läraren anställs på viss tid, skolråd dock obetaget att, där kyrkostämman så beslutat, i enlighet med bestämmelser i vederbörligen stadfäst reglemente giva lärare vid småskolan en fastare anställning.

Då lärare anställs tills vidare, skall därmed följa ömsesidig rätt till minst fyra månaders uppsägning, där ej längre uppsägningstid blivit avtalad.

Då lärare anställs på viss tid, må denna icke överstiga ett läsår.

§ 33.

2. Har vederbörligen examinerad lärare, som till befattning, varom i § 23 förmåles, blivit av skolrådet anställd tills vidare, tjänstgjort i sammanlagt fem år som lärare vid småskola, lärare vid mindre folkskola eller biträdande lärare vid folkskola, må sådan lärare, därest han icke eljest enligt bestämmelse i reglementet för småskollärarnas pensionsinrättning är skyldig att avgå från tjänsten, entledigas endast av sådana orsaker och i den ordning, som omförmåles i § 32, eller på grund därav, att tjänsten i fråga genom en i behörig ordning godkänd omorganisation av skolväsendet skall förändras till folkskollärartjänst eller indragas. Utan hinder av vad som sålunda är stadgat må kvinnlig lärare, som är gift, kunna entledigas, därest folkskolöverstyrelsen på framställning av vederbörande skolråd med hänsyn till tjänstens behöriga upprätthållande finner det nödigt.

Över skolrådets beslut om entledigande må besvär anföras av läraren på sätt, som omförmåles i § 32.
